

NHỮNG HÀNH VI KÉM THÍCH NGHI CỦA THANH THIẾU NIÊN TRONG GIA ĐÌNH CÓ BẠO LỰC

Th.S Nguyễn Bá Đạt

Khoa Tâm lý học, Trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn.

TÓM TẮT

Bạo lực gia đình và hành vi kém thích nghi ở thanh thiếu niên có mối quan hệ với nhau. Kết quả khảo sát bằng phiếu liệt kê hành vi (CBCL) dành cho thanh thiếu niên từ 11 đến 18 tuổi của Achenbach (1991) trên 182 thanh thiếu niên sống trong các kiểu loại gia đình khác nhau cho thấy trong gia đình bạo lực, tỷ lệ trẻ có hành vi kém thích nghi cao hơn trong gia đình hòa thuận. Lo âu - trầm cảm, hành vi xâm kích, hành vi lệch chuẩn là những hành vi kém thích nghi điển hình ở nhóm trẻ sống trong gia đình bạo lực. Nghiên cứu cũng phát hiện ra rằng, không phải tất cả thanh thiếu niên sống trong gia đình bạo lực đều có hành vi kém thích nghi.

Từ khóa: *Hành vi kém thích nghi, bạo lực gia đình, lo âu - trầm cảm, hành vi xâm kích, hành vi lệch chuẩn.*

1. Đặt vấn đề

Nhiều nghiên cứu trên thế giới đã chỉ ra rằng: giữa bạo lực gia đình và hành vi kém thích nghi ở trẻ có liên quan đến nhau. Chẳng hạn như nghiên cứu về hội chứng stress sau sang chấn ở trẻ em của Kilpatrick và Williams (1997) cho thấy, những trẻ phải chứng kiến cảnh bạo lực giữa cha mẹ dễ bị stress sau sang chấn (post - traumatic stress disorder: PTSD) hơn so với những trẻ không phải chứng kiến cảnh bạo lực giữa cha mẹ [4]. Báo cáo tổng quan các nghiên cứu về hậu quả lâu dài của bạo lực gia đình đối với trẻ do Rossman thực hiện năm 2001 chỉ ra rằng, việc chứng kiến cảnh bạo lực giữa cha mẹ là điều kiện "thuận lợi" để hình thành và phát triển hành vi tội ác, bạo lực ở tuổi trưởng thành, trong các mối quan hệ liên nhân cách. Những hành vi này có thể xuất hiện ở tuổi trưởng thành dưới dạng các triệu chứng tâm thần như buồn rầu, tự huỷ hoại bản thân và những vấn đề liên quan đến sức khoẻ thể chất: đau đầu, cơ thể dễ bị mệt mỏi; một số người có xu hướng sử dụng và bị phụ thuộc vào các chất gây nghiện [5].

Nghiên cứu so sánh, đối chứng của Fortin, Trabelsi và Dupuis (2002) trên những trẻ sống trong gia đình có bạo lực và những trẻ sống trong gia đình không có bạo lực cho thấy, nhóm trẻ phải chứng kiến cảnh bạo lực giữa cha mẹ có biểu hiện rối nhiễu hành vi ứng xử: xâm kích, tăng động, phạm pháp... nhiều hơn so với nhóm trẻ không phải chứng kiến cảnh bạo lực giữa hai cha mẹ trong gia đình. Nhóm trẻ phải chứng kiến cảnh bạo lực giữa hai cha mẹ cũng có thiên hướng không vâng lời, nói dối, phá huỷ đồ đạc, gian lận, đánh nhau hoặc tỏ ra hung dữ hơn so với nhóm trẻ đối chứng. Đồng thời, chúng cũng có rối nhiễu nội tâm như trầm cảm hoặc lo âu nhiều hơn. Chúng có những biểu hiện như phụ thuộc vào người lớn, lo lắng, buồn rầu và cảm thấy không hạnh phúc, tỏ ra kém năng lực xã hội, không cảm thấy tự tin vào bản thân, gặp khó khăn trong học tập và tập trung chú ý, thường gặp các vấn đề về sức khỏe thể chất như chậm phát triển, dị ứng, bệnh ngoài da, đau đầu hoặc rối loạn ăn uống, các vấn đề liên quan đến tỉnh giấc và thị giác [3].

Kết quả điều tra gia đình Việt Nam năm 2006 của Bộ Văn hoá, Thể thao và Du lịch thực hiện cùng các đối tác cho thấy, có khoảng 21,2% các cặp vợ chồng xảy ra các hiện tượng bạo lực như đánh, mắng chửi, chấp nhận quan hệ tình dục khi một người không có nhu cầu; bạo lực xảy ra với cả người vợ và người chồng, tuy nhiên người chồng vẫn là người gây ra bạo lực chính với các hình thức bạo lực nghiêm trọng về thể chất và tinh thần đối với vợ. Kết quả nghiên cứu này còn chỉ ra bạo lực của cha mẹ đối với con như quát mắng, đánh đòn thường xảy ra đối với trẻ vị thành niên nam nhiều hơn đối với trẻ vị thành niên nữ. Có 41,8% cha mẹ sử dụng hình thức “quát mắng” và 14% sử dụng hình thức “đánh đòn” khi trẻ vị thành niên nam có hành vi mắc lỗi. Tỷ lệ sử dụng hành động bạo lực với trẻ vị thành niên nữ rất ít [1].

Liệu thanh thiếu niên của những gia đình bạo lực ở Việt Nam có hay không những hành vi kém thích nghi? Đó là những hành vi nào? Để làm sáng tỏ vấn đề này “Nghiên cứu những tổn thương tâm lý của thanh thiếu niên trong những gia đình có bạo lực” đã được chúng tôi thực hiện từ năm 2008 - 2010. Mục đích của nghiên cứu chỉ ra thực trạng tổn thương tâm lý của thanh thiếu niên sống trong gia đình có bạo lực, từ đó đề xuất một số kiến nghị can thiệp về mặt tâm lý góp phần bảo vệ trẻ em và thanh thiếu niên sống trong hoàn cảnh gia đình có bạo lực. Một phần kết quả thu được về hành vi kém thích nghi của thanh thiếu niên trong gia đình có bạo lực sẽ được giới thiệu trong bài viết này.

Hành vi kém thích nghi được hiểu là những hành vi gây khó khăn, cản trở cá nhân hoàn thành nhiệm vụ và hòa nhập vào cuộc sống xã hội. Có thể phân ra ba nhóm hành vi kém thích nghi. Nhóm thứ nhất: những hành vi vi phạm chuẩn mực xã hội, chẳng hạn như nói tục, chửi bậy, nói dối, bỏ học, trốn học, nhóm hành vi này cản trở thanh thiếu niên thích ứng với môi trường văn hóa. Nhóm thứ hai: những hành vi xâm kích, tấn công người khác, chẳng hạn

như bắt nạt người khác, cãi nhau, phá đồ của người khác, ghen tỵ, kêu la, trêu người khác, những hành vi thuộc nhóm này gây khó khăn cho cá nhân trong việc thiết lập các mối quan hệ xã hội. Nhóm thứ ba, những hành vi, hiện tượng tâm lý cá nhân âm tính có tính thụ động, chẳng hạn như thu mình, buồn rầu, xấu hổ, bối rối, lo lắng quá mức, vụng về, lo âu, trầm cảm, những hành vi này cản trở cá nhân hoàn thành nhiệm vụ.

Dựa vào khả năng kiểm soát và giải quyết mâu thuẫn, xung đột giữa các thành viên trong gia đình, ba kiểu loại gia đình được phân biệt để so sánh. Gia đình được đánh giá là hòa thuận khi các thành viên trong gia đình không có sự chống đối lẫn nhau, họ giải quyết sự bất đồng, mâu thuẫn trên cơ sở thương lượng, hòa bình. Gia đình mâu thuẫn, nhưng không có bạo lực là những gia đình có sự bất hòa, mâu thuẫn trong quan niệm, hành vi ứng xử giữa các thành viên trong gia đình. Những mâu thuẫn này không được giải quyết nhưng được kiểm soát, không biểu hiện thành những hành vi bạo lực về thể chất và tinh thần. Gia đình có bạo lực là những gia đình có các thành viên sử dụng hành vi bạo lực thể chất và/hoặc tinh thần để giải quyết những bất đồng, mâu thuẫn.

2. Khách thể, phương pháp nghiên cứu và xử lý số liệu

Khách thể nghiên cứu bao gồm 182 thanh thiếu niên, trong đó có 56 em (30,8%) sống trong gia đình không có bạo lực; 51 em (28%) sống trong gia đình có mâu thuẫn không có bạo lực và 75 em (41,2%) sống trong gia đình có bạo lực.

Trong số 182 em tham gia nghiên cứu có 81 em nữ, 101 em nam, các em có độ tuổi từ 12 đến 15 tuổi, đang học từ lớp 6 đến lớp 8. Có 57 em (31,3%) đang học Trường Trung học cơ sở Nguyễn Công Trứ, Ba Đình, Hà Nội; 72 em (41,2%) Trường Trung học cơ sở Bắc Lý I, thành phố Đồng Hới, Quảng Bình; 50 em (27,5%) Trường Trung học cơ sở Xuân Lộc, Thanh Thủy, Phú Thọ.

Nghiên cứu này đã sử dụng phương pháp chọn mẫu ngẫu nhiên. Nhận được sự đồng ý của ban giám hiệu các trường trung học cơ sở ở Hà Nội, Quảng Bình, Phú Thọ, nhóm nghiên cứu đã gặp gỡ học sinh, giới thiệu chương trình nghiên cứu và khuyến khích học sinh tham gia. Những học sinh nào không muốn tham gia thì sẽ không bị ép buộc.

Để phát hiện ra những hành vi kém thích nghi của thanh thiếu niên tham gia nghiên cứu, phiếu liệt kê hành vi (CBCL) dành cho trẻ từ 11 đến 18 tuổi của Achenbach (1991) bản dịch tiếng Việt của Khoa Sức khỏe Tâm thần, Viện Nhi Trung ương đã được lựa chọn sử dụng. Theo Achenbach (1991), kết quả CBCL của trẻ được chia ra làm ba loại. Hành vi bình thường có điểm T từ 0 đến 67; hành vi ở trạng thái ranh giới có điểm T lớn hơn 67 nhỏ hơn 70; hành vi kém thích nghi có điểm T lớn hơn 70.

3. Kết quả nghiên cứu

3.1. Tỷ lệ thiếu niên có hành vi kém thích nghi trong các loại gia đình khác nhau

Kết quả đánh giá tâm lý thanh thiếu niên tham gia nghiên cứu bằng phiếu liệt kê hành vi dành cho trẻ từ 11 đến 18 tuổi của Achenbach. T.M. (1991) cho thấy, tỷ lệ thanh thiếu niên có hành vi kém thích nghi là 28,8%. Tỷ lệ này có xu hướng gia tăng ở gia đình có bạo lực và giảm xuống ở gia đình hoà thuận. Cụ thể là trong gia đình hoà thuận, tỷ lệ thiếu niên có hành vi kém thích nghi 20,4%; tỷ lệ này ở gia đình mâu thuẫn không có bạo lực là 28,9% và ở gia đình bạo lực là 34,8% (xem bảng 1).

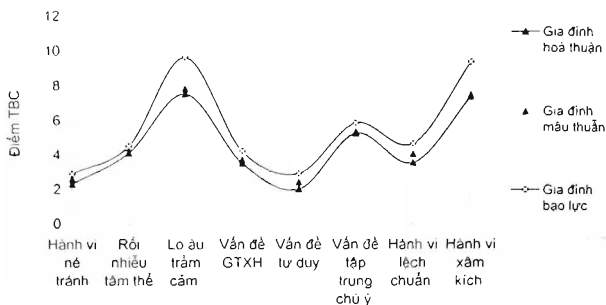
Bảng 1: Tỷ lệ thanh thiếu niên có hành vi kém thích nghi giữa các nhóm gia đình

Các kiểu hành vi	Nhóm gia đình (tính theo %)			Tổng số
	Gia đình hoà thuận	Gia đình mâu thuẫn không bạo lực	Gia đình bạo lực	
Bình thường	36 73,5%	25 65,8%	41 62,1%	102 66,7%
Ranh giới	3 6,1%	2 5,3%	2 3,0%	7 4,6%
Hành vi kém thích nghi	10 20,4%	11 28,9%	23 34,8%	44 28,8%
Tổng số	49 100%	38 100%	66 100%	153 100%

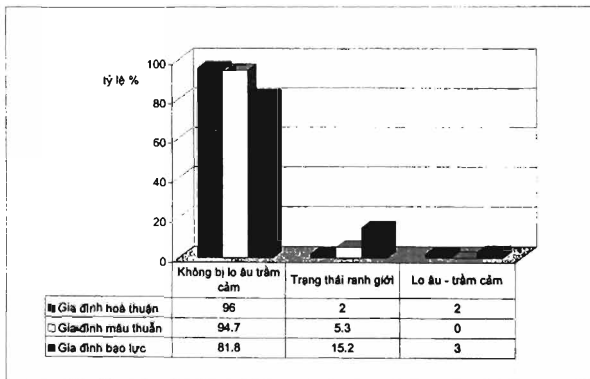
Xét trên bình diện giới tính, không có sự phân bố chuẩn, đồng đều giữa tỷ lệ thiếu niên nam và thiếu niên nữ có hành vi kém thích nghi ở gia đình bạo lực và gia đình mâu thuẫn không có bạo lực. Ở gia đình bạo lực, tỷ lệ thiếu niên nữ có hành vi kém thích nghi cao hơn thiếu niên nam (40,6% thiếu niên nữ có hành vi kém thích nghi, số còn lại có hành vi bình thường, trong khi đó 5,9% thiếu niên nam có hành vi ranh giới và 29,4% thiếu niên nam có hành vi kém thích nghi). Ngược lại, ở gia đình mâu thuẫn không có bạo lực tỷ lệ thiếu niên nam có hành vi kém thích nghi cao hơn thiếu niên nữ (21,1% thiếu niên nữ có hành vi kém thích nghi, trong khi đó 10,5% thiếu niên nam có hành vi ranh giới và 36,8% thiếu niên nam có hành vi kém thích nghi).

3.2. Những loại hành vi kém thích nghi ở thanh thiếu niên trong loại gia đình khác nhau

Nghiên cứu phát hiện ra rằng điểm lo âu, trầm cảm, hành vi xâm kích và hành vi lệch chuẩn ở thanh thiếu niên thuộc gia đình bạo lực cao hơn so với nhóm thanh thiếu niên thuộc gia đình mâu thuẫn, không có bạo lực và gia đình hoà thuận (xem đồ thị 1).

Đồ thị 1: Kết quả đánh giá hành vi của thiếu niên bằng CBCL

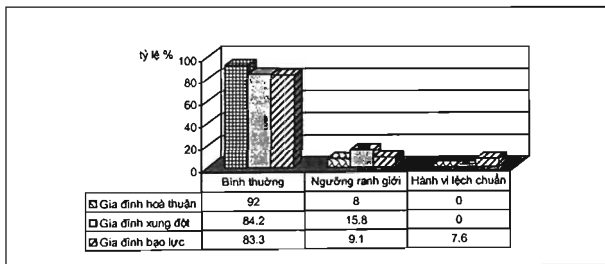
Biểu đồ 1: Trạng thái lo âu - trầm cảm

Lo âu - trầm cảm

Kết quả nghiên cứu cho thấy, trong gia đình bạo lực, 15,2% số thanh thiếu niên có điểm lo âu - trầm cảm ở mức ranh giới (dao động từ 13 đến 19 điểm); 3% số thanh thiếu niên rơi vào trạng thái lo âu - trầm cảm (điểm trầm cảm cao hơn 19 điểm). Trong khi đó, ở gia đình mâu thuẫn không có bạo lực, 5,3% số thanh thiếu niên ở vào trạng thái ranh giới, không có thanh thiếu niên rơi vào trạng thái lo âu - trầm cảm. Trong gia đình hòa thuận có 2% số thanh thiếu niên ở vào trạng thái ranh giới và 2% số thanh thiếu niên ở trong trạng thái lo âu - trầm cảm (xem biểu đồ 1).

Hành vi lệch chuẩn

Nghiên cứu phát hiện ra rằng, trong gia đình bạo lực có 15,8% số thanh thiếu niên có hành vi trong ngưỡng ranh giới giữa hành vi bình thường và hành vi lệch chuẩn (điểm hành vi ứng xử nằm trong khoảng điểm từ 7 - 10), 9,1% số thanh thiếu niên có hành vi lệch chuẩn (điểm hành vi ứng xử từ 10 trở lên). Trong khi đó, trong gia đình hòa thuận và gia đình mâu thuẫn nhưng không có bạo lực, không có thanh thiếu niên có hành vi ứng xử lệch chuẩn, chỉ có một số ít các em có hành vi trong ngưỡng ranh giới (xem biểu đồ 2).

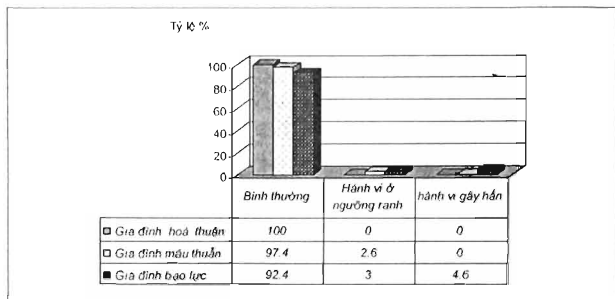

Biểu đồ 2: Hành vi ứng xử của thiếu niên

Hành vi gây hấn

Trong gia đình bạo lực có 3% số thanh thiếu niên có hành vi ở ngưỡng ranh giới giữa hành vi bình thường và hành vi gây hấn (điểm hành vi gây hấn trong khoảng 17 - 21), 4,6% số thanh thiếu niên có hành vi gây hấn (điểm hành vi gây hấn trên 21). Trong gia đình hòa thuận, thanh thiếu niên không có hành

vì gây hấn, trong gia đình mâu thuẫn không có bạo lực có 2,6% thanh thiếu niên có hành vi ở ngưỡng ranh giới (xem biểu đồ 3).

Biểu đồ 3: Hành vi gây hấn ở thiếu niên

4. Phân tích kết quả nghiên cứu

Những số liệu thu được từ khảo sát thực tế cho thấy, tỷ lệ trẻ có hành vi kém thích nghi trong những gia đình bạo lực cao hơn so với trẻ trong những gia đình không có bạo lực. Như vậy, bạo lực gia đình và hành vi kém thích nghi có liên quan với nhau. Việc phải chứng kiến hoặc chịu đựng bạo lực gia đình là nguyên nhân hoặc điều kiện duy trì những hành vi kém thích nghi. Đó là những hành vi: lo âu - trầm cảm, hành vi lệch chuẩn, hành vi gây hấn.

Tên cơ sở lý thuyết về học tập xã hội của Bandura (1977), có thể cho rằng, hành vi lệch chuẩn, hành vi gây hấn của thanh thiếu niên trong những gia đình bạo lực được hình thành từ chính quá trình quan sát và học hỏi những cách ứng xử của cha mẹ trong việc giải quyết mâu thuẫn, xung đột trong gia đình. Khi cha mẹ sử dụng hành vi bạo lực để giải quyết mâu thuẫn, trẻ học được rằng bạo lực có thể giải quyết được mâu thuẫn. Khi trẻ gặp mâu thuẫn với bạn, trẻ có xu hướng sử dụng hành vi bạo lực để giải quyết. Như vậy, bạo lực đã sinh ra bạo lực.

Trạng thái lo âu - trầm cảm của thanh thiếu niên hình thành theo cơ chế tập nhiễm sự tuyệt vọng (Seligman, 1975). Trong gia đình có bạo lực, thanh thiếu niên cho rằng phản ứng tâm, sinh lý của bản thân và hoàn cảnh gia đình nằm ngoài tầm kiểm soát, không thể tránh được. Suy nghĩ này dẫn đến sự bi quan, tuyệt vọng và chấp nhận hoàn cảnh thực tại. Đặc biệt, khi người mẹ là nạn nhân của bạo lực gia đình bị trầm nhược thì trạng thái cảm xúc của thanh thiếu niên càng có xu hướng tiêu cực.

Từ kết quả nghiên cứu này, chúng ta cũng thấy một điều không phải tất cả những thanh thiếu niên sống trong gia đình bạo lực có hành vi kém thích nghi. Một số em đã vượt qua được sự tác động tiêu cực của bạo lực gia đình. Nghiên cứu về vấn đề này, một số nhà nghiên cứu trên thế giới tập trung phân tích các chiến lược ứng phó được trẻ sử dụng để tự bảo vệ mình trước cảnh bạo lực gia đình (Peled, 1998; Allen, Wolf, Bybee và Sullivan, 2003); một số tác giả khác đi sâu phân tích các yếu tố bên trong gia đình bảo vệ trẻ. Chẳng hạn như đặc điểm tâm lý - nhân cách và tình trạng sức khỏe của người mẹ; chiến lược ứng phó của người mẹ đối với bạo lực gia đình (Fortin, A. Trabelsi, M. và Dupuis, F. 2002).

Câu hỏi cho những nghiên cứu tiếp theo: yếu tố nào giúp trẻ vượt qua sự tác động tiêu cực của việc chứng kiến cảnh bố mẹ có hành vi bạo lực với nhau hoặc chịu đựng sự ngược đãi của bố mẹ? Đây thực sự còn là khoảng trống trong nghiên cứu về mối quan hệ giữa bạo lực gia đình và sự hình thành và phát triển tâm lý của trẻ.

Kết luận

Tỷ lệ thanh thiếu niên sống trong gia đình bạo lực gặp vấn đề về hành vi cao hơn so với thanh thiếu niên sống trong gia đình hoà thuận và gia đình mâu thuẫn nhưng không có bạo lực. Những hành vi kém thích nghi thường gặp ở thanh thiếu niên sống trong gia đình bạo lực là những hành vi lệch chuẩn, bành vi gây hấn và trạng thái lo âu - trầm cảm. Những hành vi kém thích nghi này sẽ cản trở thanh thiếu niên hoàn thành nhiệm vụ và hòa nhập xã hội. Về mặt tâm bệnh lý, những hành vi này biểu hiện sự tổn thương tâm lý ở thanh thiếu niên trong những gia đình có bạo lực.

Tuy nhiên, cũng phải thấy rằng không phải tất cả thanh thiếu niên sống trong gia đình bạo lực đều có hành vi kém thích nghi, một số em đã vượt qua sự tác động tiêu cực của bạo lực gia đình. Yếu tố nào bảo vệ trẻ, giúp trẻ vượt qua bạo lực gia đình sẽ được nhóm nghiên cứu bàn đến ở các nghiên cứu tiếp theo.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Văn hoá, Thể thao và Du lịch, *Kết quả điều tra gia đình Việt Nam năm 2006*, Hà Nội, tháng 6 năm 2008.
2. http://www.unicef.org/vietnam/vi/media_8572.html, [tr. 40 - 43].
3. Nguyễn Bá Đạt, *Nghiên cứu sự tổn thương tâm lý ở thiếu niên trong những gia đình có bạo lực*, Đề tài cấp Đại học Quốc gia Hà Nội, Mã số đề tài: QX: 08 - 06, 2010.
4. Fortin, A., Trabelsi, M., & Dupuis, F., *Les enfants témoins de violence conjugale: analyse des facteurs de protection*. Montréal, QC : Centre de liaison sur l'intervention et la prévention sociale (CLIPP), 2002.
5. Kilpatrick, K.L. và Williams, L.M., *Post-Traumatic Stress Disorder in Child Witnesses to Domestic Violence*, American Journal of Orthopsychiatry, 67 (4), 639 - 644, 1997.
6. Rossman, B.B.R., *Longer Term Effects of Children's Exposure to Domestic Violence*, In S.A. Graham-Berman, & J.L. Edleson (Eds.), *Domestic Violence in the Lives of Children: The Future of Research, Intervention and Social Policy*, pp. 35 - 65, Washington, DC: American Psychological Association, 2001.